

مرکز پژوهشی متون شناسی و قرون وسطی شناسی هندی - مدیترانه ای (FIMIM)
دپارتمان زبان، ادبیات و فرهنگ‌های مدرن، دانشگاه بولونیا

پروژه ی بین‌المللی IDA: تصویرها و کج‌گونگی های «دیگران»

کانون بنیانگذار:

مرکز پژوهشی متون شناسی و قرون وسطی شناسی هندی - مدیترانه ای (FIMIM)
دپارتمان زبان، ادبیات و فرهنگ‌های مدرن، دانشگاه بولونیا

مدیران:

ناهید نوروزی، فرانچسکو بنوتسو، کارلو سگونه Nahid Norozi, Francesco Benozzo, Carlo Saccone

همکاران و شرکت کنندگان فعال در دانشگاه ها و مؤسسات پژوهشی هندی - مدیترانه ای:

کریستیانو بدین Cristiano Bedin، دنیز دیلساد کارایل Deniz Dilşad Karail (دانشگاه استانبول)، حسین محمود Hussein Mahmoud، نوین صبح Nivin Sobh (دانشگاه قاهره)، جویده عباس Djaouida Abbas، عائشة شقالیل Aicha Chekalil (دانشگاه بلیده - الجزائر)، فابیو تیدیا Fabio Tiddia (مراکز پژوهشی تهران)، زکریا بودحیم Zakaria Boudhim (دانشگاه رباط)

آیین نامه ی پروژه ی IDA:

1. پیش درآمد

منطقه ی مدیترانه و حواشی آن از ربع پایانی سده ی بیستم تا به امروز با بسیاری از حوادث ناگوار، خشونت ها و جنگ ها رو به رو بوده است. از جنگ بالکان در دهه ی 90 گرفته تا درگیری‌ها در چچن و قفقاز، از دو جنگ خلیج فارس گرفته تا به سال‌های اخیر که شاهد جنگ در لیبی، سوریه و عراق بوده و هستیم. حوادثی که در آنها نقش قدرت های استعمارگر پیشین اروپایی اغلب تعیین کننده بوده است.

این حوادث غم انگیز که اغلب مسیحیان و مسلمانان را به مقابله با هم کشانده است، روابط آشتی گرایانه ی معمول میان ملت‌های همسایه و نیز همکاری های اقتصادی و فرهنگی کشور‌های حاشیه ی مدیترانه را دشوار ساخته اند.

مطمئنأ سوء ظن ها و بی اعتمادی های متقابل میان اقوام مدیترانه، کاهش نیافته است. پیشداوری ها و گاه قضاوت های کلی و عجولانه در مورد «دیگران» در روزنامه‌ها و رسانه ها و در خیابانها به کرات شنیده می شوند. بیشک این تنها مسئله ی امروزی نیست؛ در قرون وسطی مسلمانان در اروپا با نام سطحی و کلی «سراسین Sarrasin» شناخته شده بودند و مسیحیان اروپایی نیز در جهان اسلام با نام مبهم «فرنگی» که از ریشه ی «فرانک» بر می آید، آشنا بودند.

از اینجاست که امروزه موسسات دانشگاهی بایستی در مقابله با این نوع ساده سازیهای زبانی، که فرهنگ و تمدنی را در یک واژه یا یک اصطلاح کلی و مبهم خلاصه می کنند، بکوشند؛ فرهنگ و تمدنی که در خود مفاهیم، جریانات و گوناگونی های بی شماری را جای داده است. خرد کردن «دیگران» با تحدید آن در یک واژه یا یک اصطلاح یا یک تعریف کلی، به همان گونه که از قرون وسطی تا کنون مورد استفاده قرار گرفته، خود نوعی دیوارسازی ست که برداشتنش در کوتاه مدت دشوار است. این موانع و پیش‌داوری ها «تاریخ مشترک» ما را که شامل دوره های مثبت و مفید مبادله ی تجاری و فرهنگی نیز می باشد، نادیده می گیرند و یا غیر قابل فهم می سازند. ما می دانیم که اروپای غربی غیر مسیحی نیز وجود دارد، برای نمونه می توانیم از دوره ی اسلامی در اندلس یا سیسیل، جایی که پایتخت‌هایی مانند قرطبه و پالمو شکوفا شده و رشد کرده اند، نام ببریم. مثال دیگر بخش مهمی از روشنفکران اروپایی سده ی بیستم می‌تواند باشد که از میان یهودیان برخاسته اند؛ آن‌ها که به پیشرفت فکری اروپا پیش از آنکه خشم نازی ها قتل عامشان کند، کمک بسزایی کرده اند. همچنین جهان عرب - مسیحی را در نظر بگیریم که در بغداد سده ی نهم میلادی اسقفان در دربار خلیفه مأمون با علماء اسلام پیرامون الهیات بحث می‌کرده اند. این دنیای عرب - مسیحی، که هنوز هم بسیاری از جوامع پراکنده اش در سواحل دریای مدیترانه و خاورمیانه، از لبنان تا عراق زندگی می کنند، در دوران «نهضت»، که همان رنسانس عرب در فاصله ی سده ی نوزدهم و بیستم می باشد، نقش ایفا کرده است. و نیز ترکیه ی عثمانی که وارث جنبه های مختلف فرهنگ بیزانس یا روم دوم می باشد، نه تنها در جنگ ها، بلکه حتی در روابط تجاری و دیپلماتیک با ونیز، در امور اروپا بسیار حضور داشته و رد پایش در ادبیات، هنرهای تجسمی و حتی در موسیقی قابل مشاهده است.

مقابل هم قرار دادن شرق و غرب همچنین می تواند گمراه کننده باشد: الساندر و بانوزانی اسلام شناس بزرگ ایتالیایی، با توجه به سهم کلانی که فیلسوفان و دانشمندان عرب (در واقع عربی نویسانی که نه تنها عرب بلکه فارس و ترک هم بودند) در پیشرفت علوم، از راه تفسیر اصولی شان بر آثار فلاسفه و دانشمندان یونانی، بر عهده داشتند، اذعان داشت که اسلام «بخشی

اساسی از فرهنگ غربی است». حتی مسیحیت، عنصر اساسی هویت اروپایی، یا هویت «غربی»، شیره و نیروی خود را مدیون کتاب های باستانی و کتاب های مقدس تألیف شده در شرق می داند. قرآن تقریباً همه پیامبران کتب مقدس مسیحی - یهودی را ذکر می کند، جایگاهی خاص برای حضرت عیسی قائل است و عنوان سوره ی نوزدهم را به حضرت مریم اختصاص می دهد. شناخت ریشه های فرهنگی آنچه امروز «غرب» می نامیم، می تواند شگفت انگیز باشد.

گندی شاپور در ایران پیش از اسلام از سال 271 میلادی فعال بوده است. در این شهر کانونی فوق العاده به منظور ترجمه و تحقیقات علمی تشکیل شده بود که با کوشش دانشمندان و فیلسوفان - نه تنها از خطه ی وسیع امپراتوری ایران ساسانی، بلکه از هند و از سرزمین های اقلیم هلینیسم پسین - به اوج خود رسیده بود، به خصوص پس از بسته شدن آکادمی آتن در سال 529 میلادی توسط قیصر ژوستینیان. در گندی شاپور از متون یونانی و هندی و حتی از چینی ترجمه انجام شده است و علوم متعددی مانند ستاره شناسی، ریاضیات و پزشکی گسترش یافته اند. پس از این دوره، جهان اسلام از دوران عباسی (اواسط سده ی هشتم) به بعد، از میوه ی این کوششها به طور گسترده ای بهره می برد و «خانه دانش» (بیت الحکمة) بغداد دوره ی خلافت، وارث طبیعی آکادمی گندی شاپور می باشد. در بغداد، خاندان مترجمین که بیشتر یهودی یا مسیحی بودند، برگردان های متعددی به زبان عربی از متون علمی و فلسفی به ویژه از یونانی و سریانی انجام دادند، که در سده های بعدی، اصولاً به تفسیر و تعمق در آمدند و (به واسطه ی حامد غزالی، ابن الهیثم، ابن سینا، رازی، فارابی، جابر، ابن رشد) سپس از این راه به غرب مسیحی قرون وسطی برگشتند. در کتابخانه ی شهر تولدو که به دست مسیحیان در سال 1085 باز پس گرفته شد، انتقال دانش این بار از عربی به لاتین صورت گرفت و از آن فلسفه ی مدرسی (اسکولاستیک) از توماس قدیس و آلبرت بزرگ به بعد بهره ی بسیار برد.

آتن، گندی شاپور، بغداد و تولدو: همانطور که می بینیم آکادمی گندی شاپور و وارث مستقیم آن، بیت الحکمه بغداد، در مرکز انتقال دانش از دوران باستان (نه تنها یونانی) به قرون وسطای لاتین قرار دارند، و این دو مرکز، نقش حلقه ی میانی یک «شجره نامه ی دانش غربی» را ایفا می کنند، ولی با اینهمه مدت زیادی ست که در اروپا فراموش، حذف و یا بی تأثیر تلقی شده اند.

آیا، با وجود اینکه در مدیترانه متون مقدس و نیز متون یونانی-هلینیستی همیشه مشترکاً به ارث گذاشته شده اند، با وجود اینکه می بینیم موضوع های کلان ادبیات مربوط به آخرت یهودیان و مسیحیان و مسلمانان (به ویژه در باب معراج) در دانتیه و در ابن عربی، در امانوئل رومانو و در سنائی تکرار می شوند، و با وجود اینکه تا سده ی هجدهم، قانون ابن سینا و الکیمیای جابر در اروپا تدریس می شده اند، باز می توان به طور جدی صحبت از «شرق» و «غرب» کرد؟ درست است که دنیای مدیترانه زبان و ادیان و اقوام بومی گوناگون دارد، و نبرد مردمانش را از جنگ های صلیبی گرفته تا مبارزات متعدد برای آزادی از استعمار به چشم دیده است؛ با اینهمه به میان آوردن بحث «شرق» و «غرب» واقعا گمراه کننده می نماید.

2. اهداف پروژه ی IDA:

پروژه ی IDA (تصویرها و کج گونگی های «دیگران») در نظر دارد این واقعیت مسلم را تداعی کند که میان مردمان حاشیه ی مدیترانه - و آن مدیترانه ی وسیعتری که از اسکندر مقدونی به بعد، تأثیرات خود را تا دروازه های هند می گسترد - تصویر «دیگران» از گذشته تا به امروز دگرگونگی و کج گونگی یافته است (در حقیقت بارها کج گونگی شده است).

پس تصویر نویینی از «دیگران» در آغاز سده ی بیست و یکم ضروری می نماید. سده ای که از قوم گرایی ها و نژادپرستی ها سنگین شده و هنوز تصویر درستی از «دیگران» در وجدان ها، در مدارس و دانشگاه ها، و در رسانه ها شکل نگرفته است.

یکی از هدف های پروژه ی IDA می تواند و می باید شکل دادن به تصویری نوین از «دیگران» باشد و برای این منظور پیش از هر چیز باید بر تجزیه و تحلیل «دیگران» در ادبیات متمرکز شد و نه تنها بر دگرپرسی های گوناگون و پررنگ آن.

در قرآن (سوره ی هجدهم، آیه ی 60 به بعد) می خوانیم که حضرت موسی با پیامبر اسرار آمیز و پیشتاز راه روحانی، یعنی خضر، به سوی «امیختگی دو دریا» (مجمع البحرین) سفر کرد. مفسرین شناسه های متعددی را برای «مجمع البحرین» پیشنهاد کرده اند، از جمله تنگه ی سوئز که دقیقاً بین دو دریای بزرگ شناخته شده در دوره ی پیش - مدرن قرار گرفته است. اما این اصطلاح تا حدی مرموز، به نظر می رسد به صورت نمادین یک ناکجا آباد روح اشاره داشته باشد، به یک نقطه ی مرموز تلافی، و یا به مرز بین واقعیت و دنیاها متفاوتی که در عین مجزا بودن با هم بی ارتباط نیستند. این بیان حضرت موسی را که می گوید: «من تا به جمع البحرین نرسم دست از طلب بر ندارم» (قرآن 18،60)، می توانیم به مثابه ی یک مانیفست و یا برنامه ای بخوانیم که جهان معاصر مدیترانه - که امروزه درگیر دشمنی هاست و در بحران شدید ایده آلیستی و هویتی قرار گرفته - نیاز دارد آن را به طور آگاهانه دریافت کند و شجاعانه به آن تحقق بخشد.

پروژه ی IDA در نظر دارد دانش دوستان و محققان به ویژه جوان را، که به تازگی کار خود را در تحقیق آغاز کرده اند، گردهم آورد، آن ها که پیش از همه خواستار «اصلاح» تصویر «دیگران» هستند و توانایی کوشش در این راه را دارند.

از اینجاست که ابتکار عمل مرکز پژوهشی FIMIM واقع در دانشگاه بولونیا مبنی بر راه اندازی یک شبکه میان دانشگاهی حوزه ی مدیترانه ای که شامل برخی مراکز اصلی این منطقه از جمله ترکیه (دانشگاه استانبول)، مصر (دانشگاه قاهره)، مغرب (دانشگاه بلیده - الجزایر و رباط) و چند مرکز فرهنگی ایران می باشد، شکل گرفت. این پروژه به شرق تر، تا به ایران و دنیای بین النهرین که رابطه ی تنگاتنگی با دنیای مدیترانه داشته اند هم گسترده است؛ سرزمین هایی که در توسعه و پیشرفت آنچه «تاریخ مشترک ما» محسوب می شود، نقشهای کلیدی داشته اند.

پروژه ی IDA ترجیحاً بر پژوهش در زمینه ادبیات، ادبیات تطبیقی و تاریخ روابط فرهنگی میان مردمی تمرکز دارد. دوره ی مورد نظر این پژوهش ها از قرون وسطی تا دوره ی معاصر را در بر دارد و توجه ویژه معطوف به مبادلات اروپایی- عربی، از جنگ های صلیبی گرفته تا زمان حاضر می باشد، و نیز به دنیای ایرانی- ترکی، که همواره هم به دنیای مدیترانه و هم به آسیای مرکزی و جنوبی تمایل داشته اند. و این همه نه تنها با توجه ویژه به سنتی ترین رشته های دانش های ایران شناسی، رمانس شناسی، عرب شناسی، قرون وسطی شناسی و ترک شناسی صورت می پذیرد، بلکه در نظر دارد این رشته ها را به طور جدی در تبادل گفتگویی ای قرار دهد که برخی از حوزه های علمی- تخصصی (به استثنای مطالعات نوین ادبیات مهاجرت و مطالعات فرهنگی) نادیده اش گرفته اند؛ با اطمینان به اینکه امروزه با یک محیط بزرگ و مشترک تاریخی- فرهنگی مواجه هستیم که زمینه ی مناسب تر و افق بازتری را برای مطالعه بسیاری از پدیده ها، در وهله اول ادبیات، فراهم می کند.

3. زمینه های موضوعی

بنیانگذاران پروژه بر سه موضوع محوری تأکید دارند:

- اشکال ادبی. بن مایه ها، موتیف ها و انواع ادبی (شعر، رمان، درام، و غیره) در بوته ی تطبیق ادبیات دنیای هندی - مدیترانه ای، از قرون وسطی تا به امروز
- هویت «دیگران» («سراسین»، «فرنگی»، مهاجر، استعمارگر، یهودی، کولی و...) در ادبیات روایی و در ادبیات سفر و در ادبیات مهاجرت
- تاریخچه ترجمه ها و بازتاب آنها در دنیای هندی - مدیترانه ای (ترجمه از نویسندگان اروپایی به زبان های خاورمیانه و از نویسندگان خاورمیانه و حواشی مدیترانه به زبان های اروپایی).

4. فعالیت های برنامه ریزی شده و راه های انتشار نتایج پروژه

- سمینار ها / کنفرانس ها با دعوت یک همکار خارجی (برنامه ی محلی)
- سمپوزیوم و کارگاه
- همایش های بین المللی (به نوبت در کانون های مختلف پروژه)

مسئولین پروژه IDA کوشش خواهند کرد فضاهایی را در مجلات و یا مجموعه های نشر دپارتمانی مهیا کنند که در آن بتوانند نتایج تحقیقات خود را منتشر کنند. برای این منظور اعضای این پروژه همچنین می توانند مواد ذیل را فراهم آورند:

- شماره ی ویژه در یک مجله
- مجموعه ای ویژه در خصوص پروژه و یا کتاب برای گردآوری سخنرانی های کنفرانس ها و همایش ها، و غیره.